

“Uyumsuzluk Kuramı” Bağlamında Orhan Veli Şiirlerinde Mizah

DR. MUSA ERASLAN*

Öz

Mizah; güldürme, eğlendirme ve muhatabını kırmadan ona takılma amacı güden bir söylem türüdür. Olayların ve durumların alışılmadık ve çelişkili yönleri, mizah aracılığıyla gülünç bir şekilde ortaya konulur. İfadesinde barındırdığı gülme unsurundan ötürü ironi, hiciv, parodi ve pastiş gibi birçok anlatım aracı, uzun yıllar boyunca mizahla koşturulan anlamda kullanılır. Bu itibarla mizah, aslında yakın zamanlardaki teorik çalışmalarla sınırları tayin edilmeye çalışılan bu söylem türlerini de içine alan kapsamlı bir kavram olarak görülür. Ancak her ne kadar eleştiri, alay ve hakaret içeren söylemlerin birçoğu mizahla ilintilense de o, daha çok güldürmek ve eğlendirmek için üzerinde yoğunlaşılacak bir anlatım biçimidir. Mizahın genellikle ironi ve hicivle birlikte anılmasının nedeni ise bu türlerin ondan, bir başka deyişle gülme unsurundan, çokça yararlanmasından ileri gelir. İnsani bir özellik olan gülme çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Hem gündelik yaşamda hem de yazınsal alanda bunlardan en çok tercih edileni ise ifadede mantıksal akışın bozulması, şaşkınlık yaratılması ya da ifadenin beklenilmez bir şekilde bitirilmesi ile ortaya çıkan gülmelerdir. Mizahın ortaya çıkışında gözlenen bu tür gülmeler, “uyumsuzluk kuramı” olarak adlandırılır. Daha çok karışıklık ve çelişme esasına göre işleyen uyumsuzluk’la şiirde olağan/umulan anlamsal bağlamın dışına çıktığı sürpriz durumlarda karşılaşılır. Öteden beri her ulusun edebiyat birikiminde mizahın varlığından söz edilebileceği gibi Türk edebiyatı da zengin bir mizah geçmişine sahiptir. Türk edebiyatının Cumhuriyet evresinde mizahi söylemden en çok yararlanan şairlerinden birisi de Garip hareketinin önderi Orhan Veli Kanık’tır. Şiirlerinde mizahi söylemin hemen her çeşidine rastlanan şairin en çok da uyumsuzluktan kaynaklanan mizahı (uyumsuzluk kuramını) örneklediği görülür.

Anahtar sözcükler: mizah, uyumsuzluk kuramı, Türk edebiyatı, şiir, Orhan Veli Kanık

HUMOR IN ORHAN VELİ POEMS

WITHIN THE CONTEXT OF THE “THEORY OF INCOMPATIBILITY”

Abstract

Humour; It is a type of discourse that aims to make people laugh, have fun and tease their interlocutor without offending him. Unusual and contradictory aspects of events and situations are revealed in a humorous way through humour. Due to the element of laughter in its expression, many expression tools such as irony, satire, parody and pastiche have been used in parallel with humor for many years. In this respect, humor is seen as a comprehensive concept that includes these types of discourse, the boundaries of which have been tried to be determined by recent theoretical studies.

However, although many of the discourses containing criticism, ridicule and insults are related to humor, it is a narrative choice focused on making people laugh and entertain. The reason why humor is often associated with irony and satire is that these genres make a lot of use of it, in other words, the element of laughter. Laughter, which is a human characteristic, appears in various forms. The most preferred of these, both in daily life and in the literary field, is the laughter that occurs when the logical flow of the expression is disrupted, the expression is created astonishment or the expression ends in an unexpected way. This kind of laughter observed in the formation of humor is called the “incompatibility theory”. Incompatibility, which operates mostly on the basis of opposition and contradiction, is encountered in surprising situations where the normal/expected semantic context is deviated from in poetry. Turkish literature has a rich history of humor, as it can be mentioned that there is humor in the literary accumulation of every nation for a long time. One of the poets who benefited most from humorous discourse in the Republican phase of Turkish literature is Orhan Veli Kanık, the leader of the Garip movement. It is seen that the poet, who can find almost every kind of humorous discourse in his poems, mostly exemplifies the humor (the theory of incompatibility) originating from incompatibility.

Keywords: humor, incompatibility theory, Turkish literature, poetry, Orhan Veli Kanık

GİRİŞ

Batı’da karşılığı humour olan mizah, bazı düşünce ve davranışları nükte ve şakayla süsleyip anlatan söylem türüne veya ifadesinde komik unsuru taşıyan söze denir. “Edebiyat terimi olarak [mizah]; kişileri, olayları, durumları gülünç yanlarıyla yansıtan yapıtlar için kullanılır” (Özkırmılı, 1987, s. 857). Gündelik yaşamda konuşma dilinde sıklıkla karşılaşılan mizahi söyleme yazılı eserlerde de çoğunlukla rastlanır. Mizah, her ne kadar şaka ve nükte ile bezenmiş bir söylem olarak değerlendirilse de tarihsel süreç içerisinde daha kapsamlı bir terim olarak kullanılmıştır. “Bu anlamda mizah bir edebiyat türünü değil, bütün türler için söz konusu olabilen bir tutumu, konuya yaklaşım biçimini ve anlatım özelliğini niteler” (Özkırmılı, 1987, s. 857).

Aslı “müzâh” olan kavram, dilimize Arapçadan geçer. Mizah sözcüğü *Osmanlıca Sözlük*’te “şaka, latife, eğlence” (Devellioğlu, 1998, s. 655) olarak tanımlanır. Daha çok pozitif yansılar ile tanımlanan mizah, dünyanın katlanılması zor durumlarını yumuşatan ve ağır olaylarını hafifleten bir işleyişe sahiptir. “Başka bir deyişle dünyayı tamamen farklı bir şekilde tanıyabilecek ve yorumlayabilecek bir bakış açısı sunan mizah, bu dünyada hayatı daha mutlu ve daha başarılı hale getirecek bir stratejidir” (Kâhya, 2019, s. 8). Daha çok kabul gören bu yönüyle mizah, yaşama renk katan bir söylem biçimidir.

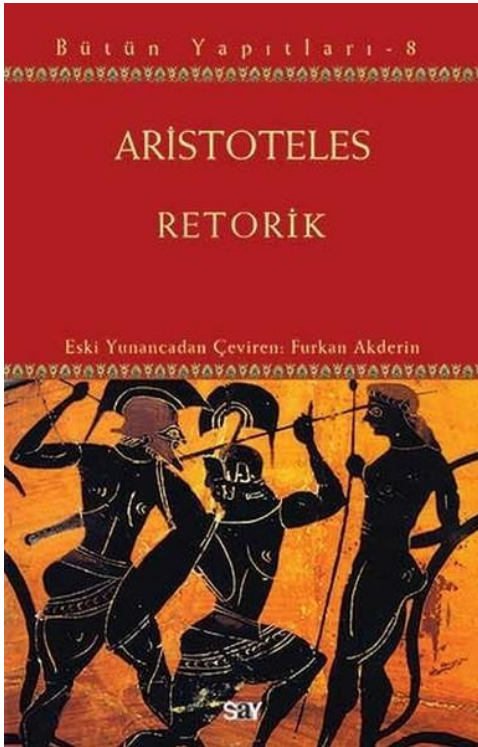
Türk diline çevrildiğinde mizahı/gülmeyi en iyi karşılayacak sözcüklerden birisi de hiç şüphesiz gülme/ce kavramıdır. Zira mizahın karşılığı olarak gülmece, toplum nezdinde de genel kabul görür. Ancak, her ne kadar ilk vazifesi güldürmek olarak ele alınsa da mizahta eleştirel bir yan da yok değildir. Bu durumda mizah bir taraftan yıkıcı bir taraftan yapıcı özelliklere sahip bir söylem şeklidir.

Birçok düşünür, gülmeyi çeşitli bağlamlarda ele alarak nedeni, özü ve muhatabı açısından mizahın ortaya çıkışını anlam(landırm)aya çalışır. Böylece birçok kuram ortaya atılır. Ancak müşterek bir uzlaşma olmasa da geleneksel olarak mizah/gülme kuramları; ilkelerini John Morreal'ın belirlediği uyumsuzluk kuramı, rahatlama kuramı ve üstünlük kuramı olmak üzere üçe ayrılır.¹

Mizahi yaratımda en çok tercih edilen uyumsuzluk kuramı, bir söylemin muhatabında uyandırdığı mantıksal çatışma/tutarsızlık, beklentinin boşa çıkarılması ya da olay ve durumlar arasındaki münasebetsizlik ve şaşkınlık şeklinde ortaya çıkar. Daha çok duygusal ve duyuşsal yanlarının ağır basması ile dikkat çeken üstünlük kuramının aksine uyumsuzluk kuramı düşünce ve mantık odaklıdır. "Eğlence, üstünlük kuramı için birincil derecede etkili iken -burada söz konusu olan zafer kazanma ya da yengi duygusudur- uyumsuzluk kuramı için, umulmadık, mantıksız ya da şöyle ya da böyle uygunsuz olan bir şeye karşı gösterilen zihinsel bir tepkidir" (Morreal, 1997, s. 24).

Gülin Öğüt Eker, iki veya daha çok uyumsuz/uygunsuz bileşen ilişkisine dayandırdığı uyumsuzluk kuramını, benzeş(e)meyenlerin sentezi olarak görür. Bu yolla ortaya çıkan mizahın/gülmenin nedenini ise mizahi söylemin muhatabında "şaşkınlık" ve "düş kırıklığı" yaratması koşuluna bağlar. Bir olayın akışı sırasında seyredenlerin ya da dinleyenlerin beklentisi dışında gelişen olayların kişiyi çok şaşırttığını düşünen Eker, hayal kırıklığına uğramış bu kişinin söz konusu duruma gülmeye tepki gösterdiğini düşünür (2009, s. 136). Bu durumda uyumsuzluk bir tür sebep, gülme/mizah ise sonuçtur.

Mizahi durumun ortaya çıkabilmesi bazı koşullara bağlıdır. Gülmeyi doğuran uyumsuzluğun hazırlandığı bu süreç, kimi zaman bilinçli kimi zaman da insan iradesi dışında gerçekleşir. Bu durumda "mizah, genel olarak, önce uyumsuzluğun sezilmesi daha sonra bir sonuca bağlanması

biçiminde, ikili bir süreç gerektirir" (Cebeci, 2016, s. 55-56). Uyumsuzluğun ortaya çıkabilmesi için de çeşitli durumların ortaya çıkması gerekir. Bunlar, bireylerin birbirini yanlış anlaması, ikircikli anlamsal çağrışımlara mahal verebilecek söylemlerin söz konusu olması gibi daha çok "beklenilmezlik" ile ilgili durumlardır. Uyumsuzluk kuramı için ölçüt olarak kullanılacak bu beklenilmez durumların mizahla ilişkisini Şakir Eşitti şöyle açıklar: "Yanlış anlaşılmalarda, uyumsuzluk ve dualite mizah için önemlidir" (2019, s. 74). Bu yönüyle uyumsuzluk, aslında mizahın özünü oluşturan başat unsurdur.

Uyumsuzluk, ilk kez Aristoteles'in irdelediği bir kuramdır. "Onun, uyumsuzluğu bir gülme kaynağı olarak kabullenişine Retorik'te rastlanır; Aristoteles, Retorik'te, dinleyicileri arasında belli bir beklenti yaratıp sonra da onları beklenmedik bir şeyle vurmanın, bir konuşmacı için iyi bir

¹ Mizah/gülme kuramları için bk.: Morreal, 1997.

güldürme yolu olduğuna dikkati çeker” (Morreal, 1997, s. 26). Bu açıdan uyumsuzluk kuramı, mizahı retorik bir unsur olarak gören Aristoteles’in konuşma sanatı bağlamındaki düşünceleriyle örtüşür. Zira konuşma sırasında dinleyiciyi beklentiye sokup şaşırtıcı bir şekilde sözlerin tamamlanması, bu kuramla ilişkilendirilebilir.

İlk temsilcisi Aristoteles olan uyumsuzluk kuramının en meşhur savunucuları, Kant ve Schopenhauer’dir. Bilişselliğin öncelendiği bu kuram, üstünlük kuramı gibi kapsayıcı değildir. Zira “uyumsuzluk, bütün mizahi durumlarda rahatlıkla söz konusu olabilir, ancak mizahi olmayan birçok gülme durumunda söz konusu olmamaktadır” (Morreal, 1997, s. 31). Nitekim uyumsuzluk kuramından söz edilebilmesi için uygunsuz/münasebetsiz ama gülünç/komik “şey”lerin varlığı bir zorunluluktur.

Kimi söz oyunları ve edebî sanatlarla vücuda getirilen mizahi söylemler uyumsuzluk’un ortaya çıkmasına neden olur. Birtakım edebî sanatların, mizahı etkileyen ve uyumsuzluğun oluşumuna katkı sağlayan yönü olduğunu savunan Beyhan Kanter, Bergson’un gülme kuramından ilhamla söz konusu sanatları mizahi birer teknik olarak değerlendirir. Bu tür mizahi söylemleri, “kişileştirme, tezat ve benzetme aracılığıyla yapılan mizah” (2019, s. 12) olarak adlandırır. İşte insan dışındaki varlıklara insani vasıflar verilmesi ya da insanların başkaca varlıklara benzetilmesi yoluyla ortaya çıkan ve daha çok çelişki/karşıtlık üzerine kurgulanan bu tür uyumsuz komik ifadeler de aslında uyumsuzluk kuramı ile ilişkilendirilebilir.

Uyumsuzluk’un ortaya çıkmasında etkili olan unsurlardan birisi de beklenen ile gerçekleşen arasındaki “karşıtlık”tır. Zira beklenilmeyen veya istenilmeyen bir sonuçla biten olaylar gülmeye yol açabilir. Nitekim bu perspektifle vücut bulan gülmeler/mizah, uyumsuzluk’la açıklanır. Pascal’ın “kişiyi, umduğıuyla bulduğı arasındaki şaşırtıcı orantısızlıktan başka hiçbir şey daha fazla güldürmez” sözünü dayanak noktası olarak değerlendiren Morreal’a göre: “uyumsuzluk kuramının ardındaki temel düşünce çok genel ve oldukça basittir. Nesnelere, bu nesnelere nitelikleri, olaylar, vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz” (1997, s. 25). Öznenin beklenmedik bir durum karşısında bilişsel anlamda uyanışı/tepkisi sonucu açığa çıkan gülmeler, uyumsuzluk kuramı ile izah edilebilecek bir durumdur. Bu bağlamda bir yetişkinin çocuk gibi ya da bir çocuğun yetişkin gibi davranması durumunda ortaya çıkan gülmeler/mizahi durumlar, tipik birer uyumsuzluk örneğidir.

Mizah, zihinsel yaratım ve anlamlandırmaya dayanan insana özgü bir durumdur. Bu yönüyle mantık odaklıdır. Mantık ise bireyin etrafında olup bitenleri akla uygun ve doğru şekilde tasarlayan bilişsel bir sistemdir. Yaşamı boyunca bireyin sosyal, kültürel ve psikolojik deneyimleri ile de şekillenen mantık, neyin normal/olağan, neyin anormal/olağandışı olarak algılanacağı/kanıksanacağı noktasında düşünsel bir pratik geliştirir. Mantığın ayarları kurcalandığında, bir başka deyişle zihnin ritmi bozulduğunda, çoğunlukla ortaya çıkan “anlık” şaşkınlığa gülmenin de eşlik ettiği durumlar, mizahla ilişkilendirilir. Yaşamın olağan seyrine aykırılık gösteren ve mizahla şekillenen bu tarz “beklenilmez/münasebetsiz” söz, durum veya davranışlar, teorik açıdan uyumsuzluk kuramı etrafında değerlendirilir.

Şiirde daha çok alışılmamış bağdaştırma şeklinde ele alınan uyumsuzluk kuramı, Rothbart ve Pien'in "imkânsız uyumsuzluk" kategorisini örnekler. Zira imkânsız uyumsuzluk, "dünyayla ilgili mevcut bilgi göz önüne alındığında beklenmeyen ve aynı zamanda imkânsız olan, dilbilimde anlamsal kabul edilmezlik biçiminde adlandırılan uyumsuzluklardır: kurabiyelerin ağlaması, tankların dişlerini fırçalaması gibi" (Akt. Eker, 2009, s. 138). Dolayısıyla neredeyse tamamen mecaz ve birtakım dilsel sapmalar üzerine kurulan şiirde gözlenen ve akılla izahı mümkün olmayan birçok alışılmamış bağdaştırma/dilsel sapma, "güldürmeye odaklanma" koşuluyla uyumsuzluk kuramı etrafında ele alınabilir.

Bu makalede şiirlerinde uyumsuzluktan kaynaklanan mizah izi sürülen Orhan Veli Kanık ve Garip şiiri ile ilgili bu zamana kadar kimi çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Garip şiirinin mizahla olan ilişkisine değinen çalışmalar da vardır. Özellikle Hakan Sazyek'in *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi* adlı eseri ile Özlem Fedai'nin *Garip ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve İroni* adlı makalesi, bahsi geçen çalışmaların en dikkat çekenleridir. Ancak Orhan Veli Kanık ve Garip bağlamı bu çalışmaların hiçbirisinde mizah, teorik açıdan ele alınmamıştır. İşte bu çalışma, söz konusu boşluğa dikkat çekme niyetinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Son dönem şiirlerinde ironik söyleme yaklaşan Orhan Veli Kanık'ın, özellikle ilk dönem şiirlerinde mizahın çok boyutlu ele alındığı görülür. Nitekim şairin rahatlama ve üstünlükten kaynaklanan mizahi söylemleri örnekleyen çok sayıda şiiri vardır. Ancak bu çalışmada şairin rahatlama ve üstünlük kuramlarıyla ilintili şiirlerinin birçoğuna değinilmeyecektir. Söz konusu kuramların sahasına girmesine rağmen uyumsuzluktan kaynaklanan mizahla sentezlendiğini düşündüğümüz şiirler ise burada incelenecektir.

Çalışmamızda bir "tür" olarak ele almadığımız mizah, burada söylemsel açıdan ele alınacaktır. Bu nedenle şiirlere bütünsel yaklaşılmayacak, metinlerdeki uyumsuzluk'la şekillenmiş mizahi ifadeler üzerine yoğunlaşılacaktır. Aşağıda incelenen şiirlere bakıldığında mizahın ya ciddi konuları yumuşatan ya da yaşama karşı takınılan kayıtsızlığı imleyen söylemsel bir tercih olarak karşımıza çıktığı görülecektir. Nitekim şiirler üzerinde tam anlamıyla egemen olmayan bu söylemin, Orhan Veli için nihai bir amaç olmaktan ziyade genellikle kimi dizelerde kendisini gösteren biçimsel bir araç olduğu anlaşılacaktır.

1. "UYUMSUZLUK KURAMI" BAĞLAMINDA ORHAN VELİ ŞİİRLERİNDE MİZAH

Orhan Veli Kanık, şiirlerinde mizahi söylemi yoğun bir şekilde kullanan Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin dikkat çeken isimlerindedir. Bunda Orhan Veli'nin, arkadaşları Oktay Rifat Horozcu ve Melih Cevdet Anday ile birlikte Türk şiirinde ses getiren bir edebî hamlenin temsilcisi olması önemli bir etkidir. Zira "şiir anlayışları ve şiirleri garipsenen bu üçlü için çok uygun düşün" (Mumcu Ay, 2009: 1244) Garip adlı bir topluluk kuran bu isimler, Türk şiirinde o zamana kadar gözlenmeyen birtakım işlere imza atarlar. Şiire dair o zamana kadar alışlagelmiş ne varsa topyekûn karşısında duran bu hareketin en belirgin yönü de budur: geleneğe karşı çıkma. Ölçü, uyak gibi biçimsel ahenk unsurlarını şiirden atan Garipçiler, sıradan insanın gündelik yaşamını süsten, sanattan ve yapmacıktan uzak bir anlatımla şiire taşır. İşte klasik biçimden ve beylik sözlerden

arındırdıkları, kendilerinin poetikalarındaki ifadesiyle “şairanelikten uzaklaştırdıkları”, bu yeni şiirin anlatımını şekillendiren baskın söylem, mizahtır.²

Orhan Veli Kanık'ın Garip anlayışı çevresinde kaleme aldığı şiirlerini, iki evrede ele almak mümkündür. Şairin ilk dönem şiirlerinde metnin bütününe yayılmayan mizahi söylem, daha çok espri ve nükte özelliği gösterir. Özellikle şiirlerinin son bölümlerinde/dizelerinde aniden beliren mizahın, okuru şaşırtmaya dayalı olduğu görülür. Mizahın bu türüsü ise akla uyumsuzluk kuramını getirir. Kanık'ın şiirlerinde gözlenen bu tavır, Hakan Sazyek'in “ilk evre” şeklinde nitelediği dönemin karakteristik özelliğidir:

“Mizahın ilk evre ürünlerindeki kısmılığı, şiir içindeki konumunda da görülür. Onu bütüncü bir anlayışla değerlendiren şiirlerin, oldukça az oluşuna karşılık, bir ya da birkaç dizede belirginleştiren örneklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu gruba giren şiirlerde mizahın, son bir ya da birkaç dizede ön plana çıkarıldığı, dolayısıyla önceki dizelerin mizahiliği içermemekle birlikte, böylesi bir bitişe aracılık işlevi gördüğü söylenebilir” (1996, s. 214)

Şairin söz konusu mizahi söylemi örnekleyen uyumsuzluk eksenli ilk şiiri “Bayram” adını taşır. Şiirde uyumsuzluk, kişileştirme sanatı ile şekillendirilir. Zira insan dışındaki varlıklara insani nitelikler yakıştırmak, burada olduğu gibi kimi zaman sanatta mizahı doğurur. Nitekim gündelik yaşamda gerçekleşmesi mümkün olmayan canlılar arasındaki bu nitelik alışverişi, gülmeyi/komiği doğurduğu zaman uyumsuzluktan kaynaklanan mizahla açıklanır. Aşağıdaki dizelerde, gizlediği bir olaya şahit olan “kargalar”dan gördüklerini bir sır olarak saklamasını isteyen şairin bu dileğini ifade biçimi ve onlara sunduğu teklifler, uyumsuzluk kuramı çevresinde değerlendirilebilir:

Kargalar sakın söylemeyin!
Bugün toplar atılırken evden kaçıp
Harbiye nezaretine gideceğim
Söylemezseniz size macun alırım,
Simit alırım, horoz şekeri alırım;
Sizi kayık salıncağına bindiririm kargalar,
Bütün zıpızıplarımı size veririm.

Kargalar, ne olur anneme söylemeyin! (Kanık, 2016, s. 37).

Orhan Veli'nin uyumsuzluktan kaynaklanan mizah bağlamında değerlendirilebilecek bir başka şiiri ise “Gölgem” adını taşır. Yalnızlık izlekli bu şiirde de mizah, insan dışındaki varlıklara insanî nitelik yüklenmesi ve şaşırtma unsuru ile ortaya konulur:

Bıktım usandım sürüklemekten onu

Orhan Veli Kanık

² Garip poetikası için bk.: Kanık, 2016, s. 20-30.

Senelerdir, ayaklarımın ucunda;

Bu dünyada biraz da yaşayalım,

O tek başına,

Ben tek başıma. (Kanık, 2016, s. 40).

Bu şiirde şair, yalnızlığı o kadar özlemiştir ki kişileştirdiği “gölgesini” dahi yanında istemez. Şiirde yalnızlık, kendisinden yakınılan bir kavramdan ziyade özlenen/arzulanan bir kavram olarak ele alınır. Böylece “Orhan Veli, insanın gölgesinden bile ayrı yaşayacağı bir yer aradığını söyleyerek yalnızlık özlemini, kinayeli bir istekle çarpıcı hale getirir” (Yılmaz, 2011, s. 261). Bu kinayeli hâliyle “Gölgem”, adeta bilmeceyi andıran dizelerden oluşmuş bir şiirdir. Merak unsurunun ön plana çıkarıldığı şiirde, başlığından azade okunduğunda şairin neyi/kimi kastettiğinin ya da kime/neye hitap ettiğinin anlaşılması güçtür. Zira çoğu okur için bu bilmececinin cevabı, bir “gölge” olmayabilir. Zekice bir araya getirilen dizelerin beklenilmez bir bilişsel sapmayla uyumsuz şekilde bir kavramı işaret etmesi, uyumsuzluktan kaynaklanan mizahla ilişkilidir.

Orhan Veli Kanık’ın şiirlerini mizahi kılan unsurlardan birisi de şiirlerinde kullandığı çocuksu söylemdir. Yaşadığı dönemin kaotik ve buhranlı yapısından uzaklaşmak isteyen şairin, birçok şiirinde çocuklara özgü saf ve masum sözcükleri yeğlediği göze çarpar. Şairin çocukları anlatıcı figür olarak kullandığı şiirlerinden birisi de “Gözlerim” adını taşır (Ulucan, 2016, s. 97). Gerçek yaşamla bağdaşmayan bir anlatımın tercih edilmesinden ötürü uyumsuzluk kuramı çevresinde ele alınmasının mümkün olduğu şiirin aşağıdaki dizeleri, “şaşırtmacalı” yapısıyla mizahidir. Çocukların oyun oynarken söylediği bir tekerlemede geçen “Şeytan aldı götürdü / Satmadan getirdi” ifadelerinin metne dâhil edilmesi şiiri eğlenceli bir atmosfere bürür. Şaşırtmacanın öncelendiği şiirin asıl ilginç yönü ise dilidir. Zira olgun bir insan tarafından kaleme alınan ve asıl muhatabı çocuklar olmayan bu şiir, çocuklara özgü bir söylemle şekillenmiştir. Nitekim sözcüklerin gerçek anlamları odağında bakıldığında “şeytanın bir insanın gözünü pazara götürüp tekrar getirmesini” konu edinen şiiri uyumsuzluk’la bağdaştıran başat unsurun “beklenilmezlik/mantıksızlık” olduğu görülür:

Gözlerim,

Gözlerim nerede?

Şeytan aldı, götürdü;

Satmadan getirdi.

Gözlerim,

Gözlerim nerede? (Kanık, 2016, s. 41).

Orhan Veli Kanık’ın çoğu şiiri, oldukça kısadır. Şairin özellikle şairliğinin ilk zamanlarında kaleme aldığı şiirleri, “Gözlerim”le benzer formdadır. Birkaç dizeden oluşan bu tarz Orhan Veli şiirlerinin ayırt edici niteliği ise eğlenceli ve şaşırtmacalı bir yapıya sahip oluşudur. Nitekim “nükte-şiirin en ilginç örnekleri sayılan bu küçük, duygulandırmaktan çok, düşündürmek ve güldürmek amacına yönelik şiirler; onun Türk şiirine yeni bir ses ve biçim getirdiğini kanıtlayan ürünlerdir” (Par, 2002, s. 24).

Garip hareketinin özellikle ilk evresinde kaleme alınan şiirlerde sadece gündelik yaşamın eğlenceli taraflarından bahsedildiği izlenimi vardır. Ancak bu, yanlış bir bakış açıdır. Çünkü

dikkatli bir gözle bakıldığında bu şiirlerin altında koyu bir karamsarlığın, umutsuzluğun ve çaresizliğin yattığı görülebilir. Gerçek yaşamın acı veren koşullarını değiştirecek gücü olmayan Garipçiler için tek çıkar yol bu koyu karamsarlığı, umutsuzluğu ve çaresizliği mizahla şiirlerine yansıtmak ve aşmaktır (Mumcu Ay, 2009, s. 1270). Nitekim Orhan Veli Kanık'ın "Dağ Başı"sı da bu bağlamda kaleme alınan bir şiirdir. Şiirde şairin gündelik yaşamın sorunlarından uzaklaşma, derdini hafifletme vasıtası olarak "içki"ye sığınışı konu edilir. Basit sözcükler ve çok kısa dizlerle "dağ başı"nda "güneş" in henüz battığı bir "akşam" vaktini betimleyen şair, "dert" inden kurtulmak için kendi şahsında okura da "içme"yi teklif eder. Şiirin son dizesinde birdenbire beliren bu ilginç öneri, metnin muhatabında anlık perspektif kaymasına/değişimine yol açar. Şiirsel akış içerisinde zihnin ritmik işleyişini sarsmasından ötürü mizahileşen bu söylemle şair, yaşamın katlanılması güç koşullarını bir çırpıda savuşturmuş olur. Zira lirik düzlemde ilerleyen şiirde okur bilincinde şekillenen/umulan son, bu değildir:

Dağ başındasın;
Derdin günün hasretlik;
Akşam olmuş,
Güneş batmış,
İçmeyip de ne halt edeceksin? (Kanık, 2016, s. 42).

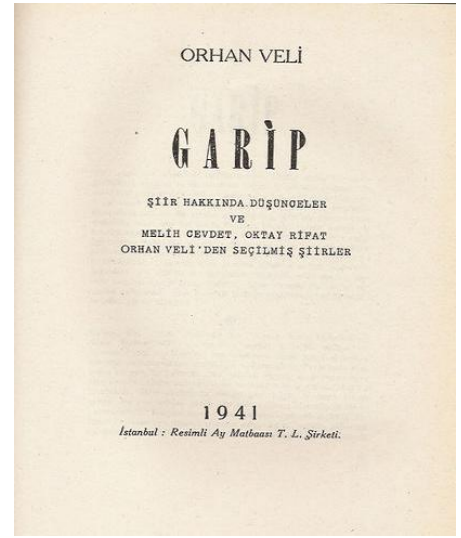
Orhan Veli'nin, yaşamın güçlükleri karşısında gerçeklikten uzaklaşma alanı olarak yarattığı şiir dünyasında, çoğu zaman "içki" vardır. Yaşam karşısında insan yetersizliğinin dile getirildiği bu şiirde de şair, umursamanın ve yaşamı ciddiye almanın panzehri olarak "içme"yi görür. Şair, eleştirel bir fikrin ürünü olmayan bu şiiri hem beklenmedik bir şekilde bitirdiğinden hem de sorunlara genel ahlaki normların dışında münasebetsiz/uyumsuz/beklenilmez bir çözüm ürettiğinden ötürü uyumsuzluktan kaynaklanan mizahın sahasına girer.

"Dedikodu" adlı Orhan Veli Kanık şiiri, şair anlatıcının hovardalıklarının muzipçe dile getirildiği bir metindir. Şiirde acemi bir çapkının kendini savunurken içine düştüğü zor durum, mizahi bir edayla anlatılmaktadır. Şiirde dedikodu olarak anlatılanların hepsi kabul edilmekte; tam olarak doğru olmasalar bile iftira olmadığı da itiraf edilmektedir (Ulucan, 2016, s. 105). Şiir boyunca geçici aşklar ve hevesler peşinde koşan şair anlatıcının, çapkınlıklarını alenen ifşa etmesi; bu konuyla ilgili hakkında söylenenleri bilmiyormuş gibi davranması, üstelik bunlara şaşırması metni mizahi kılan unsurlar olarak göze çarpar. Şairin "sandala attığı Mualla" adlı kadınla ilgili gizemli bir hikâyeyi ima ederek şiirini bitirmesi de metnin mizahiliğine katkı sağlayan bir başka durum olarak dikkat çeker. Şiirin son bölümünde beliren bu gizemli ve şaşırtıcı söylemle muzipleşen şair, metni mizahi bir havaya bürümek niyetindedir. Garip şiirinin ilk evresinde benimsenen/rutinleşen bu mizahi yaratım şeklini, uyumsuzluk kuramıyla bağdaştırmak mümkündür:

"Kim söylemiş beni
Süheyla'ya vurulmuşum diye?
Kim görmüş, ama kim,
Eleni'yi öptüğümü,
Yüksek kaldırımda, güpegündüz?
Melahat'i almışım da sonra

Alemdara gitmişim, öyle mi?
 Onu sonra anlatırım, fakat
 Kimin bacağını sıkılmışım tramvayda?
 Güya bir de Galata'ya dadanmışız;
 Kafaları çekip çekip
 Orada alıyormuşuz soluğu;
 Geç bunları, anam babam, geç;
 Geç bunları bir kalem;
 Bilirim ben yaptığımı.
 Ya o, Mualla'yı sandala atıp,
 Ruhumda hicranını söyletme hikâyesi?" (Kanık, 2016: s. 44)

Garip şiiri, küçük insanın basit yaşamını konu edinir. Bu durum, sokağın dilinin şiire yansımaya yol açar. Garip'in küçük insanı; küçük şeylerle mutlu olan, yaşamdan asgari geçim şartlarını talep eden, gelir adaletsizliğine ve sınıfsal eşitsizliğe naifçe isyan eden bir sosyal tabakanın mensubudur. Nitekim "küçük insanın Garip şiiri içindeki en somut görünümü, kendi bireyselliğinin varoluş serüvenini kurcaladığında çağdaş felsefenin hiçliğine düşmeyen; varlığını sadece yaşadığı dünyayla olumlayan ve geleneksel olana ironik bakan Süleyman Efendi'dir" (Korkmaz-Özcan, 2014, s. 278). İşte "Kitabe-i Seng-i Mezar", bu bağlamda ele alınabilecek Orhan Veli Kanık şiirlerindedir. Sıradan ve yoksul bir insan olan

Süleyman Efendi'nin ölümü üzerinden onun yaşamına dair detayların verildiği şiir, mizahi bir dille kaleme alınır. Üç bölümden oluşan şiirin ikincisinden alınan aşağıdaki dizeler, uyumsuzluktan kaynaklanan mizahla ilişkilendirilebilir. Burada şair, Türkçe ile oluşturulmuş bir metnin içerisine Shakespeare'in *Hamlet*'inde geçen İngilizce bir ifadeyi beklenmedik bir şekilde sokuşturarak uyumsuzluk'u örnekler:

Mesele falan değildi öyle,
 To be or not to be kendisi için; (Kanık, 2016, s. 46).

Şiirin devamında mevta Süleyman Efendi'nin defin merasimini ve cemaatle helalleşme sahnesini tasvir eden Orhan Veli, bu bölümü de sürpriz bir şekilde bitirir. Şiirde, yıkanıp namazı kılınan Süleyman Efendi'ye haklarını helal etmesi beklenen bir "alacaklı" kitlenin olmayışı, şaşırtıcı ve mizahi bir edayla okura sunulur:

Yıkandı, namazı kılındı, gömüldü.
 Duyarlarsa öldüğünü alacaklılar
 Haklarını helal ederler elbet.
 Alacağına gelince...
 Alacağı yoktu zaten rahmetlinin. (Kanık, 2016, s. 46).

Şair tarafından okur, “Süleyman Efendi’nin acaba alacakları neydi?” beklentisine sokulur. Ancak şair umulmadık bir şekilde bu beklentiyi boşa çıkarır. Zira Süleyman Efendi’nin “alacak”ı yoktur. Şairin bu “tavır, avucundan bir sürü şey çıkacakmış gibi davranan ve seyirciyi büyük bir beklentiye sokan bir sihirbazın, sonunda avucundan bir ‘hiç’i çıkarması, avucunun boşluğunu ima ederek gülümsemesi gibi bir şeydir” (Akay, 2009, s. 167). Nitekim Orhan Veli de yoksul sınıfın sıradan insanı Süleyman Efendi’nin sosyoekonomik konumuna vurgu yapmak için mizahi bir şekilde şapkasından bir “yok” çıkarır.

Garip şiirinde toplumun hemen her kesiminden insana rastlamak mümkündür. Ancak hareketin özellikle ilk evresinde kaleme alınan şiirlerde daha çok sıradan insanın gündelik yaşamı konu edinilir. Bu nedenle “Garip şiiri ilk yıllarından itibaren daha çok mutlu azınlığa seslenen, sanatlı geleneksel şiirin karşısında olmuş, sanatsız şiir yapılabileceğini göstermek istemiş; ilk yıllardaki şiirlerinde de bunu göstermiştir” (Fedai, 2009, s. 1003) Orhan Veli Kanık’ın “Eski Karım” adlı şiiri de bu bağlamın ürünlerindedir. Şair okurun karşısına bu sefer “sıradan bir insan” olan “eski karısını” çıkarır. Bu tür konu tercihlerinden ötürü Türk şiirini “garipleştirdiği” iddia edilen Orhan Veli ve arkadaşları, aynı zamanda şiiri basitleştirme suçlamalarının da muhatabı olur. “Eski Karım” da Orhan Veli, Garip’in ilk evre şiirlerinde sıklıkla gözlenen nükteli mizahtan yararlanır:

Nedendir, biliyor musun;
Her gece rüyama girişin,
Her gece şeytana uyuşum,
Bembeyaz çarşafın üstünde;
Nedendir, biliyor musun?
Seni hala seviyorum, eski karım.

Ama ne kadınsın biliyor musun? (Kanık, 2016, s. 62).

Hâlâ sevdiği eski karısını unutmadığını ifade eden şair, sıkıntılı geçen “gece”lerin sebebi olarak onu görür. Şiirini “Ama ne kadınsın biliyor musun?” şeklinde yoruma açık, şaşırtıcı bir ifadeyle bitirmesi, uyumsuzluk’la ilişkilidir.

Uyumsuzluk, daha çok beklentilerin boşa çıkmasından doğar. Mizahın doğuşuna giden yolda ilkin şaşırın muhatabın bu duruma tepkisi genellikle gülme olur. Zira “uyumsuzluğu oluşturan asıl etken, insan zihninde kategorize edilen olayların ve durumların beklentilere ters düşmesi ve var olan kalıpların bir anda yıkılıvermesidir. Yıkılan kalıplar insanı şoka sokar, algıdaki bu sürpriz değişim gülmeye yol açar” (Sağlam, 2013, s. 104). Uyumsuzluk’un bu yolla yapılandırıldığı Orhan Veli şiirlerinden birisi de “Kaside” adını taşır. Sürpriz sonla biten şiirde şair, “filya tarlası”nda çalışan “kırmızı yazma”lı bir kızın elindeki “Bursa çakısı”yla akşama kadar “değnek soyma”sını betimledikten sonra ona olan hayranlığını dile getirir. Okur bu hayranlık karşısında olumlu bir dönüt beklentisine sokulur ama şiir, “Sen cama tırman” şeklindeki beklenilmez/münasebetsiz bir sonla aniden kesilir:

Elinde Bursa çakısı,
Boynunda kırmızı yazma;
Değnek soyarsın akşamlara kadar,
Filya tarlasında.

Ben sana hayran,

Sen cama tırman. (Kanık, 2016, s. 65).

Orhan Veli Kanık'ın uyumsuzluk kuramıyla ilişkilendirilebilecek bir başka şiiri ise "Efkârlanırım" adını taşır. Şiir, melankolinin mizahi tonda sunumuyla dikkat çeker. Bu şiirde şair, "efkârlanmak" eylemi ile özdeşleştirdiği melankolik ruh hâlini mizaha yaklaşan bir söylemle aktarır. Nitekim "Orhan Veli şiirlerinde melankolinin karşılığı, 'efkârlanmak'tır" (Ulus, 2021, s. 292). Şiirdeki poetik kurguyu, daha çok düşüncelere dalma, hüznlenme anlamlarında kullanılan "efkârlanmak" eylemiyle yapılandıran melankolik özne/şair, "mektup almak", "rakı içmek" ve "yola çıkmak" gibi olağan yaşamda çoğunlukla sevinilecek/eğlenilecek yanları olabilen durumları efkârlanma/hüznlenme sebebi olarak görür. Ele alınan durumların mantıksal açıdan karşıtlığı/uyumsuzluğu şiirin mizahla olan bağıını gösterir:

Mektup alır, efkârlanırım;

Rakı içer efkârlanırım;

Yola çıkar efkârlanırım.

Ne olacak bunun sonu, bilmem.

"Kazım'ım" türküsünü söylerler

Üsküdar'da;

Efkârlanırım. (Kanık, 2016, s. 66).

Orhan Veli'nin "Sakal" adlı şiirinde, içinde yaşanan toplumun genel ahlaki normlarıyla bağdaşmayan dizelere yer verilerek mizahîlik sağlanır. Beceri odaklı kaleme alınan bu şiirin başlarında "karpuzdan fener yapmak, sedefli hançerlerin üstüne Gülcemal resmi çizmek, beyit dizmek" ve "mektup yazmak" gibi hünerlerini sıralayan şairin, şiirin sonuna doğru birden konuyu değiştirerek cinselliğe temas etmesi, okur muhayyilesi için beklenilmez bir durumdur. Söylemin muhatabı için şaşırtıcı olan bu durumun "sakalı değirmende ağartmak" deyimini ile ilişkilendirilmesi ise gülmeye dair bir ifade tercihidir. Orhan Veli'nin, şiirin başlarındaki takdir edileceğini umduğu maharetlerini sonradan "kadın" ve "cinsellik" düzlemine çekmesi, şiirde perspektif kaymasına neden olur. Bakış açısındaki bu umulmayan ani bilişsel sapma, bir başka ifadeyle zihinsel çarpılma, mizahı doğurur:

(...)

Bunca yılın Halime'sini

Hanginiz bilir, benim kadar,

Memnun etmesini?

Değirmende ağartmadık biz bu sakalı! (Kanık, 2016, s. 72).

Garip'in ilk evresinde kaleme alınan birçok şiirde mizahi söylemin kısmî kullanıldığına yukarıda temas etmiştik. Bu tarz şiirlerde bütüne yayılmayan mizah, parçalı bir şekilde dizelere yansır. Bu noktada Orhan Veli ve arkadaşlarının gerçekliği mizahla sentezleyerek yeni bir şiir dili oluşturduğu söylenebilir.

"Orhan Veli, şiirlerinde gerçekle mizahı veya gerçeği mizahla beraber anlatabilen ender sanatçılardan biridir. Başka bir ifadeyle o, gerçeği mizah tadında tattırabilmektedir. Şair, gerçeği o kadar rahat ve güzel bir şekilde anlatır ki, acılar/gerçekler bile onun şiirlerinde bir mizansene dönüşür. Bu özelliği, düzyazılarında da rahatlıkla görülmektedir. Gerçek ve

mizah, onun şiir dilinde mükemmel bir uyum içindedir. Birbirine zıt gözüken bu unsurlar öyle ifade edilir ki kendi tatlarının yanında başka tatlar da verir” (Ulucan, 2016, s. 105).

Garip şiirinde gözlenen ciddiyetle komiğin bir aradalığı, aslında hareketin ilk evresinin karakteristik bir özelliğidir. Zira “Garipçiler, ilk evrede mizahiliği, ‘espri’ düzeyinde ele alan, dolayısıyla salt gülümsetmekle yetinen şiirler de yazmışlardır” (Sazyek, 1996, s. 215). Bu tarz mizahı örneklemesi açısından Orhan Veli’nin “Misafir” adlı şiiri dikkat çekicidir. Mizahîliğin öncelenmediği bu şiirde, açıkça beliren tematik tutum çaresizliktir. Ancak metnin kimi yerinde aniden ortaya çıkan mizahi ifadelerin ısrarla altını çizen şairin asıl amacı, böylesi ciddi bir durumu sıradanlaştırarak okuru gülümsetebilmektir:

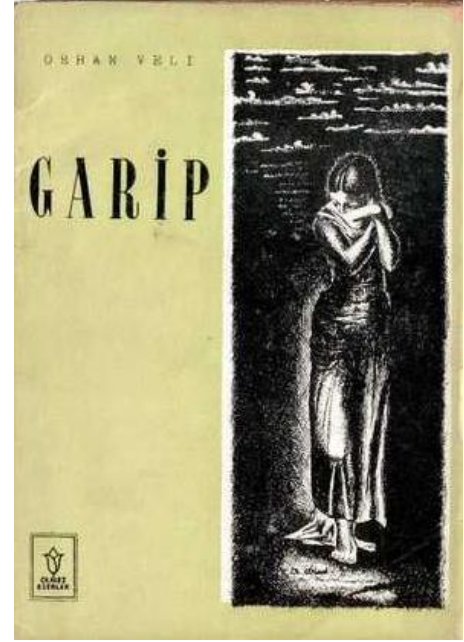
Dün fena sıkıldım akşama kadar;
İki paket cigara bana mısın demedi;
Yazı yazacak oldum, sarmadı;
Keman çaldım ömrümde ilk defa;
Dolaştım,
Tavla oynayanları seyrettim,
Bir şarkıyı başka makamla söyledim;
Sinek tuttum, bir kibrit kutusu;
Allah kahretsin, en sonunda,
Kalktım, buraya geldim. (Kanık, 2016, s. 79).

Şiirde sıkıcı bir gününü renklendirmek isteyen şairin bu sorununu gidermek için yaptığı garip ve komik eylemler konu edinilir. Her ne kadar şiirde ifade edilen “iki paket sigara

içmek” ve “hiç aşına olunmayan bir enstrümanı (keman) çalmaya çalışmak” eylemleri okurca makul karşılansa da “bir şarkıyı başka bir makamla söylemek” ve özellikle “bir kibrit kutusu sinek tutmak” gibi davranışlar, gündelik yaşamın olağan akışında gözlenmesi pek de mümkün olmayan uygunsuz işlerdir. Mizahı tetikleyen bu unsurlara ek olarak şiirin “Allah kahretsin, en sonunda / Kalktım, buraya geldim.” dizeleriyle bitmesi ise şaşırtıcı olduğu kadar komiktir.

Orhan Veli Kanık’ın, eski şiir anlayışını ironik olanaklarla eleştirdiği “Eskiler Alıyorum” adlı şiirinin özellikle son dizesi şaşırtmalı söyleyişinden ötürü uyumsuzluk bağlamında değerlendirilebilir. Bütünsel açıdan bakıldığında klasik şiirin kanıksanagelen unsurlarına imayla yoğun göndermelerin yapılmasından ötürü ironik olan bu şiir, beklenmedik bir şekilde eleştirel okların hedeflendiği adresin belirtilmesi ile sonlanır. Zira burada asıl eleştirilenin, Ahmet Haşim tarzı (Hâşimâne) şiir olduğunu okur, ancak son dizeye geldiğinde anlar. Şair, bu niyetini açık etmek için yine mizahi bir yola başvurur; hicvin komik kontrastı olan parodiden yararlanır. Nitekim Orhan Veli, “göllerde bu dem kamış olmak” isteyen Haşim’e “rakı şişesinde balık olmak” duyusu ile sataşır:

“Eskiler alıyorum
Alıp yıldız yapıyorum
Musiki ruhun gıdasıdır
Musikiye bayılıyorum.

Şiir yazıyorum
 Şiir yazıp eskiler alıyorum
 Eskiler verip Musikiler alıyorum

Bir de rakı şişesinde balık olsam.” (Kanık, 2016: s. 80).

Orhan Veli tarafından kaleme alınan bu şiirde, bütün bir şiir geleneğimize yönelen büyük reaksiyonu görmek mümkündür (Fedai, 2009, s.1003). Şiirde geleneği alaya alan şair, çeşitli form ve düzeyde mizahtan yararlanarak metnin geneline hâkim olan ironik göndergeyi şekillendirir. Nitekim Orhan Veli'nin özellikle son dönem şiirlerinin büyük çoğunluğunda bu söylem gözlenir: mizahla desteklenen/şekillendirilen/reklendirilen ironi. Şairin “Tahattur, Pireli Şiir, Vatan İçin, Ahmetler, Festival, Ölüler, Tecelli, Tereyağı, Yaramaz Çocuklar, Kuyruklu Şiir, Erol Güney'in Kedisinin Bahar Mevsiminde ve Toplum Meseleleri Karşısında Takındığı Tavrı Anlatır Şiirdir, Cevap” ve “Hardalname” adlı ironik şiirlerinde mizahın bahsi geçen işlevde kullanımını görmek mümkündür.

Orhan Veli Kanık, her ne kadar gelenekle kavgalı olsa da kimi şiirlerinde halk şiirine özgü bazı unsurları da kullanmaktan geri kalmaz. Kanık'ın özellikle *Destan Gibi* adlı eserinde yer alan çoğu şiirinde “türkü”lerden yararlandığı görülür. Şairin parodi özellikleri gösteren “Yol Türküleri” adlı şiirinde yer alan aşağıdaki dizeler, “Burdur Türküsü”nün değiştirilmiş bir şekilde kullanımınıdır (Karakuş, 2021, s. 132). Söz konusu dizelerde şair, bu dönüştürümü mizahi maksat ve olanaklarla gerçekleştirir:

“Hükümet önünden geçtim,
 Oturdum bir kahve içtim,
 Hendek'te bir güzel gördüm,
 Yavuklumdan vazgeçtim;
 Hendek'in yolları taştan,
 Sen çıkardın beni baştan.” (Kanık, 2016, s. 85).

“Yol Türküleri”nin genelinde çoğunlukla mekân(lar)a odaklanan şair, şiirin bu bölümünde ise Hendek izlenimlerine yer verir. Ancak şairin mekândan uzaklaşan gözlemlerinin ani bir şekilde “güzel”e çevrilmesi, okur açısından beklenilmedik bir durumdur. Bu perspektif değişimine, mübalağa sanatı ile sunulan güzel betimlemesini de eklemek suretiyle şiirin ilgili bölümü mizahla bağdaştırılır. Nitekim şairin gördüğü bir güzelden dolayı “yavuklusundan vazgeçmesi” ve bu güzelin şairi “baştan çıkarması”nın ele alındığı yukarıdaki dizeler, şiirin mizahi atmosfere bürünmesine yol açan söylemsel unsurlar olarak görülebilir.

Düşle gerçeğin sentezlendiği bir şiir olan “Dalgacı Mahmut”, ironik yanları olmasına karşın mizahın daha belirgin olduğu bir şiirdir. Fantastik unsurlarla bezeli şiirde, sıradan bir insanın, yaşamı pek de ciddiye almayışı konu edilir:

İşim gücüm budur benim,
 Gökyüzünü boyarım her sabah.
 Hepiniz uykudayken.
 Uyanır bakarsınız ki mavi.
 Deniz yırtılır kimi zaman,

Bilmezsiniz kim diker;
 Ben dikerim.
 Dalga geçerim kimi zaman da,
 O da benim vazifem;
 Bir baş düşünürüm başımda,
 Bir mide düşünürüm midemde,
 Bir ayak düşünürüm ayağımda,
 Ne halt edeceğimi bilemem. (Kanık, 2016, s. 120).

Şiiri mizahi yapan unsurlar, üslup, abartı, nükte ve şaşırtmacadır. Şiir kahramanı Dalgacı Mahmut, gerçekliğe aykırı bir şekilde birtakım hayalî işler yapar: “Gökyüzünü boyar”, “denizi diker”. Nitekim şiirin komikle ilişkisi de şiirin kurgusal kahramanının “dalga geçmek” eylemi ile irtibatlı olduğundan ileri gelir. Zira burada lirizmden kaynaklanan sembolik bir yaklaşım söz konusu değildir. Şiirin son bölümünde ise Dalgacı Mahmut, kendisiyle de dalga geçer. Şiirin kurgusal evreninde her şeyi yapabilme potansiyeline sahip bir kahramanın “Ne halt edeceğimi bilememesi” okurda şaşkınlık hissi uyandırır. Ortaya çıkan bu beklenmedik durum, metni mizahla ilintiler.

Yaşamdan şikâyet etmenin yersizliğinin ele alındığı “Rahat” adlı Orhan Veli Kanık şiiri, içerdiği kimi komik ifadelerden ve özellikle sürpriz/şaşırtıcı bir sonla bitmesinden ötürü uyumsuzluktan kaynaklanan mizahla ilişkilendirilebilir:

Şu kavga bir bitse dersin,
 Acıkmasam dersin,
 Yorulmasam dersin;
 Çişim gelmese dersin,
 Uykum gelmese dersin;
 Ölsem desene! (Kanık, 2016, s. 138).

Garip şiiriyle birlikte gündelik yaşamda kullanılan dil, şiire girer. Sıradan halkın sokakta konuştuğu kaygısız, denetimsiz ve kuralsız Türkçe, pervasızca şiire taşınır. Bu cesur hamle, geleneksel şiir anlayışına, kanıksanagelen kitabî söyleme duyulan tepkinin önemli göstergelerindedir. Nitekim konuşma dilini biçimlendiren argo, deyim, kalıp söz gibi öğelerin Garip şiirinde geniş ölçüde yer tuttuğu görülür (Sazyek, 1996, s. 350). Özellikle Orhan Veli Kanık’ın şiirlerinin herhangi bir yerinde aniden beliren argoyle ilintili ifadelerin mizahi bağlamda ele alınması söz konudur. Çocukların dilinde idrar anlamına gelen “çiş” sözcüğünün yukarıdaki kullanımını da bu doğrultuda değerlendirmek mümkündür. Her ne kadar şiirde geçen “çiş gelmek” deyimi, çocuksu söylemin yansıması olarak görülse de “işemek” eylemini çekinmeden şiire sokan şair, muhiplik peşindedir. “Kavgaların bitmesini, acıkılmamayı, yorulmamayı ve uykusunun gelmemesini” dileyen şair, bu makul isteklerinin arasına şiirin dördüncü dizesinde birden “çişim gelmese dersin” ifadesini sokuşturarak okur cephesinde ani perspektif kaymasına neden olur. Metnin muhatabını gülümseten bu sürpriz durum, uyumsuzluktan kaynaklanan mizahı doğurur. Bu yolla şair, eğlenceli bir dil pratiği oluşturarak mizahi anlamın pekişmesine olanak tanır (Fırat, 2020, s. 291).

“Rahat”ın uyumsuzluk düzleminde ele alınmasının bir başka nedeni ise şiirin bitiriliş şeklidir. Orhan Veli, toplumsal meselelere duyarsız kalan rahatına düşkün insanlara göndermelerin yapıldığı ironik okumaya müsait bu şiiri, onları topyekûn “hayatın dışına atan ilginç ve ilençli bir öneri” (Sazyek, 1996, s. 171) ile bitirir. Zira “acıkmak, yorulmak, uykusu gelmek, çışı gelmek” gibi yaşamsal eylemlerden bile rahatsızlık duyan bu bencil ve tembel kitleye Orhan Veli Kanık, şaşırtıcı bir şekilde “ölmeyi” tavsiye eder.

SONUÇ

Tarihsel süreç boyunca içinde gülme unsuru bulunan hemen her söylem “mizah” olarak nitelenir. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarla ironi, hiciv, parodi vb. gibi mizahın bünyesinden doğan birçok türün ondan ayrıştırılması adına birtakım kuramsal çerçeveler çizilmeye çalışılır. Nitekim bir söylemin salt mizah şeklinde değerlendirilebilmesi için gülmeye odaklanma koşulu ileri sürülür. Zira alay ve eleştiriye odaklanan alçak tonlu muğlak söylemler ironiyle ilişkilendirilirken aynı amacın yüksek tonda kaba ve tahkir edici anlatımla ortaya konulması ise hicivle bağdaştırılır. Bu söylemlerin, içerisinde mizahı barındırması, onların ironi ve hiciv şeklinde tanımlanmasını değiştirmez. Zira bunda söylemin tonu ve niyeti asıl ölçüttür.

Komiğe dayalı türlerin atası olan mizah, farklı şekillerde vücuda getirilir. Bir kişinin muhatabının kusurundan hareketle kendi üstünlüğünü ortaya koyarak üretilen mizahi söylem; toplumsal, geleneksel veya dinsel inanışların alaya alınması ya da cinselliğe dayalı kimi mahrem unsurların aleni şekilde ifade edilmesi şeklinde de yaratılabilir. Ancak mizahın en yaygın yaratım şekli ise münasebetsiz/uyumsuz söz veya davranışların bir araya getirilmesi ile oluşturulandır. Uyumsuzluk kuramı olarak adlandırılan bu tür mizahta bir söylem muhatabında ani bir bilişsel sapmaya neden olarak gülmenin ortaya çıkmasına yol açar. Şaşırtıcılık, beklenilmezlik, münasebetsizlik gibi ilkeler ışığında tecelli eden uyumsuzluk, bilişsel anlamda bir tür perspektif kaymasının neticesidir.

Modern Türk edebiyatında mizahı ve onun etrafında gelişen hemen her tür mizahi söylemi şiirlerine taşıyan topluluklardan birisi de I. Yeni olarak da adlandırılan Garip hareketidir. Bu edebî topluluğun öncüsü olan Orhan Veli Kanık, toplumun alt katmanlarındaki insanların sıradan yaşamını, süssüz ve yapmacıksız bir şekilde mizahla bezediği basit sözcüklerle şiirlerinde anlatır. Orhan Veli, bu tarz birçok şiirini beklenmedik bir şekilde bitirir. Zira okur, tipik bir Garip tavrı olan “sürprizli söyleyiş”le Orhan Veli şiirlerinin genellikle sonunda karşılaşır. Ancak şairin, özellikle ilk dönem şiirlerinin herhangi bir dizesinde de sürpriz ögesine rastlanabilir. Nitekim şairin bu çalışmada incelenen birçok şiirinin, alışılmamış sözcüksel bağdaştırmalar ve ani mantıksal kaymalarla mizahî anlamda zenginleştirildiği görülür. Şairin söylemini bu yolla şekillendirmesi, uyumsuzluk perspektifli mizahla bağdaşır. Orhan Veli Kanık’ın şiirlerinde uyumsuzluk odaklı mizaha sıkça yer vermesinde, bu söylem şeklinin yaratımı kadar kolay olan anlaşılabilirliği de bir etkidir. Nitekim “basit” insanı, “basit” sözcüklerle anlatan Orhan Veli Kanık, alımlanması da yaratımı kadar “basit” olan mizahi söylemi, uyumsuzluk kuramını, şiirlerinde çokça örnekleyerek Türk edebiyatındaki poetik (Garip) duruşuyla uyumlu bir profil sergiler.

KAYNAKÇA

- Akay, Hasan (2009). *Şiire Yeniden Bakmak*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Cebeci, Oğuz (2016). *Komik Edebi Türler Parodi Satir ve İroni*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eker, Gülin Ögüt (2009). *İnsan Kültür Mizah Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eşitti, Şakir (2019). "Dijital Yeniden Üretim Çağında Katılımcı Siyasal Mizah ve Parodi Habercilik: 'Resmigaste' Üzerine Bir İnceleme". Yalçın Kâhya (Ed.), *Mizah Kitabı* içinde (s. 49-92). İstanbul: Tedev Yayınları.
- Fedai, Özlem (2009). "Garip ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve İroni". *Turkish Studies*, 4(1-1), s. 997-1021.
- Fırat, Tahsin Emre (2020). "Mizahın Arka Sokakları: Gülmece Kültürü ve Argo Üzerinden Karikatürü Yeniden Okumak". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(2), s. 289-310.
- Kâhya, Yalçın (2019). "Ön Söz". Yalçın Kâhya (Ed.), *Mizah Kitabı* içinde (s. 7-10). İstanbul: Tedev Yayınları.
- Kanık, Orhan Veli (2016). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanter, Beyhan (2019). "Misikinler Tekkesi Romanında Bir Anlatım Biçimi Olarak Mizah". Yalçın Kâhya (Ed.), *Mizah Kitabı* içinde (s. 11-30). İstanbul: Tedev Yayınları.
- Karakuş, Ahmet (2021). "Modern Türk Şiirinde Türkülerin Kullanımı". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 23(9), s.125-149.
- Korkmaz, Ramazan ve Tarık Özcan (2014). "Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri". Ramazan Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 237-340) Ankara: Grafiker Yayınları.
- Morreal, John (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. Kubilay Aysevener-Şenay Soyer (Çev.). İstanbul: İris Yayınları.
- Mumcu Ay, Yasemin (2009). "Türk Şiirinde Garip Hareketi". *Turkish Studies*, 4(1-2), s. 1227-1276.
- Özkırımlı, Atilla (1987). "Mizah", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* içinde (C. 3, s. 857-858). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Par, Arif Hikmet (2002). *Orhan Veli Kanık*. İstanbul: Serhat Yayınları.
- Sağlam, Müzeyyen (2013). "Bektaşî Fıkralarının 'Uyumsuzluk Kuramı' Bağlamında İncelenmesi". *Millî Folklor*, 98, s. 104-108.
- Sazyek, Hakan (1996). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ulucan, Mehmet (2016). "Orhan Veli'nin Şiirlerinde Çocuksu Söylem". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), s. 93-108.
- Ulus, Gökçe (2021). "Orhan Veli Şiirlerinde Bilinçaltının Metaforik Yansımaları". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, s. 281-308.
- Yılmaz, Arif (2011). "Orhan Veli'de Kaçış". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), s. 257-279.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

**TÜRK EDEBİYATINDA
ÜKRONYA**

MURAT GÜR

Günce Yayınları